

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ
МИНИСТРЛІГІ МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**Л. Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л. Н.
ГУМИЛЕВА**

**"ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ДАМУЫ: ШЫНДЫҒЫ МЕН БОЛАШАҒЫ"
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК ТРУДОВ
международной научно-практической конференции
"СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ НЕЗАВИСИМОГО
КАЗАХСТАНА: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ"**

**9 желтоқсан, 2021
Нұр – Сұлтан**

ӘОЖ 338.2 (574) (075.8)

ҚБЖ 65.9 (5Қаз) я73

T29

Редакция алқасы

МАЙДЫРОВА А.Б. - төрайым, э.ғ.д., профессор, кафедра меңгерушісі,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

БАЙЖОЛОВА Р.А. - э.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ЕГЕМБЕРДИЕВА С.М. - э.ғ.д., профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия

ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ТЛЕСОВА Э.Б. - э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

БЕРЖАНОВА А.М. - э.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Л.Н. Гумилев

атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ЖАНАБАЕВА Ж.К. - э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

АУЕЛБЕКОВА А.К. - э.ғ.к., доцент Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ДОСМАҒАНБЕТОВ Н.С. - э.ғ.м., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

КАЗБЕКОВА З.К. - магистрант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

НҰРЛАНҰЛЫ А - магистрант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық

университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ISBN 978-601-337-610-3

T29 "Тәуелсіз Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуы: шындығы мен болашағы" атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының еңбектер жинағы. –Нұр-Сұлтан: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2021. – 361 б.

Сборник трудов международной научно-практической конференции "Социально-экономическое развитие независимого Казахстана: реалии и перспективы". – Нур-Султан: ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, 2021. – 361 с.

Works of the International scientific - practical conference "Socio-economic development of independent Kazakhstan: realities and prospects". - Nur-Sultan: L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2021. – 361 p.

ӘОЖ 338.2 (574) (075.8)

ҚБЖ 65.9 (5Қаз) я73

ISBN 978-601-337-610-3

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2021

© Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2021

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Покида А.Н., Зыбуновская Н.В. Өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың қызметін реттеу//Мемлекеттік және жергілікті басқарудың сұрақтары. 2020. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/regulirovanie-deyatelnosti-samozanyatyh-grazhdan>
2. «Халықты жұмыспен қамту туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 482-V Заңы
3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ресми сайтының деректері
4. Интернет-ресурс: <https://aerc.org.kz/news/kto-poschitaet-samozanjatyh-i-dengi-kotorye-proshli-mimo-bjudzheta-chast-2?lang=kz>
5. Боранбаева А.Е. Қазақстан Республикасындағы өзін-өзі жұмыспен қамтығандар азаматтық қоғамның экономикалық негізі ретінде//ООМУ хабаршысы. «Кұқық» сериясы. – 2016. – Т. 16, № 3.

ЖҰМЫССЫЗДЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ БҮГІНГІ МӘСЕЛЕСІ

Меркібай А.Н.

Л.Н.Гумилев атынлағы Еуразия ұлттық университеті

Қазақстан, Нұр –Сұлтан қ.

ayazhan.merkibay@mail.ru

Жұмыс қабілеті бар, бірақ жұмыс күшіне қосылмайтын жандар әдетте егделеу адамдар немесе жұмыстан жолы болмай жүрген адам екені аян. Осылайша жұмыссыз адамдар жұмыссыздық бірлестігін құрайды.

Экономикалық реформалар жүріп жатыр. Бірақ экономикамыздың құрамы әрі тиімді, әрі оңтайлы деңгейге әлі де жеткен жоқ. Жұмыссыздық – белгілі бір кезеңде өзінің орын алады. Жұмыссыздықтың бір жыл ішінде бірнеше кезеңі болуы мүмкін. Тіпті ол бір жыл бойы жұмыстан мүлде қол үзуі де ғажап емес. Жұмысшы әдетте бірде жұмыссыздық бірлестігіне қабылданса, енді бірде ол жұмыс күші қатарынан шығып кетуі жиі кездеседі. Жұмыссыздық өсіп, ол ұлтымыздың онымен бетпе-бет келген өзекті проблемасына айналды. Жұмыссыздық мөлшері жоғары болған сайын (жұмыссыз болу ұзаққа созылады) жұмыссыздық ұзақ уақытқа созылады және жұмыссыздық мөлшері неғұрлым жоғарыласа, жалақы мөлшері де соғұрлым төмендей береді.

Адамның «Жұмыссыз» атануы мынандай себептері бар:

1. Бұл адам басқа жұмыс орнын іздеп жұмыстан босанады, ол осылайша жұмыс орнын тапқанша жұмыссыз болып саналады
2. Ол жұмыс күші қатарына жаңадан қосылуы мүмкін, яғни ол – жұмыс орнын бірінші рет іздеп жүрген адам. Немесе төрт аптаның ішінде өзіне лайықты жұмыс орнын таппай, қайтадан жұмыс күші қатарына қосылған адам.

3. Адамды жұмыстан босатып жіберуі мүмкін. Сөйтіп жұмыстан босатылғаны жөніндегі анықтамада төлем тоқтатылып, жұмысшы бұл жөнінде ескертілмей, бұдан бейхабар қалады.

4. Жұмысшы фирманың жабылуына байланысты жұмыссыз қалуы мүмкін. Ең соңғы жұмыс орнынан айырылуы еріксіз жұмыстан босану деп есептелінеді.

Жұмыссыздық әлемдегі орталық проблемалардың бірі болып табылады. Және де ол бір жүйеден екіншісіне өтетін елдерде кең байқалады.

Мысалға мұндай процес Қазақстанда жүріп жатыр. Ол өзімен бірге бірқатар жаңа проблемаларды алып келеді. Сонымен қатар жұмыссыздық проблемасы адамдармен тығыз-байланысты және соларға тікелей әсер етеді. Жұмысынан айрылу олардың табысының азаюына, өмір сүру деңгейінің төмендеуіне, сонымен қатар психологиялық стресске алып келеді. Осы себепті көптеген саясат адамдары өзінің сайлауалды компанияларында жұмыс орындарын жасауға көп көңіл бөледі.

Жұмыссыздықты зерттеу олардың пайда болу себептерін анықтайды, мемлекеттің тарапынан шараларды анықтайды. Бірақ сонымен қатар көптеген экономистердің ойынша жұмыссыздық қажет нәрсе, оны зұлымдық ретінде қарастыруға болмайды.

Өйткені жұмыссыздықтың ең маңызды пайдалы жақтарына оның сапалы еңбекті, бәсекені туындыратыны болса керек.

Қазақстан Республикасының Перзиденті Н.Назарбаевтың халыққа Жолдауында «Мемлекеттің әлеуметтік саясаты жұмыс орындарын құрған жағдайда және еңбекке қабілетті халықты мемлекеттің экономикасына тартуға бағытталған жағдайда ғана тиімді болады» делінген.

Казіргі жағдайда халықтың жұмысбастылығы, жұмыссыздық, халықтың және еңбек ресурстарының ұдайы өсу процессі, демографиялық жағдай, еңбек ресурстарын басқару мәселелері елдің экономикасы үшін ең басты мәселелердің бірі болып саналады.

Халықтың тұрмыс деңгейін арттыру, өнімді жұмыспен қамтуға жәрдемдесу мемлекеттің әлеуметтік экономикалық саясатының маңызды бағыттары болып қалып отыр. Елдегі нарықтық қатынастардың дамуы барысында халықтың жұмыспен қамтылуына байланысты сұрақтардың барлығы бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады.

Жұмыссыздық – бұл жұмыс істегісі келетін еңбекке жарамды халықтың өндірісте жұмыспен қамтылмауы.

Жұмыс қабілеті бар, бірақ жұмыс күшіне қосылмайтын жандар әдетте егделеу адамдар немесе жұмыстан жолы болмай жүрген адам екені аян. Осылайша жұмыссыз адамдар жұмыссыздық бірлестігін құрайды.

Адам мына төмендегі төрт түрлі себептің біріне байланысты жұмыссыз атанады:

1) Ол жұмыс күші қатарына жаңадан қосылуы мүмкін, яғни ол – жұмыс орнын бірінші рет іздеп жүрген адам. Немесе төрт аптаның ішінде өзіне лайықты жұмыс орнын таппай, қайтадан жұмыс күші қатарына қосылған адам,.

2) Бұл адам басқа жұмыс орнын іздеп жұмыстан босанады, ол осылайша жұмыс орнын тапқанша жұмыссыз болып саналады.

3) Адамды жұмыстан босатып жіберуі мүмкін. Сөйтіп жұмыстан босатылғаны жөніндегі анықтамада төлем тоқталып, жұмысшы бұл жөнінде ескертілмей, бұдан бейхабар қалады.

4) Жұмысшы фирманың жабылуына байланысты жұмыссыз қалуы мүмкін. Ең соңғы жұмыс орнынан айырылу еріксіз жұмыстан босану деп есептелінеді.

Қазақстан Республикасындағы жұмыссыздықтың басты себептері

№	Жұмыссыздықтың басты себептері	Адам саны
1.	Жұмыс табуға мүмкіндік жоқ	106,5 мың
2.	Өз еркімен жұмыстан шыққан	84,4 мың
3.	Кәсіпорынның жабылуы, банкротқа ұшырауы және штатты қысқартуға байланысты	64,2 мың
4.	Отбасылық жағдайларға байланысты	62,8 мың
5.	Үй шаруашылығымен айналысуына байланысты	34,8 мың
6.	Келісімшарт мерзімінің аяқталуына байланысты	31,4 мың
7.	Оқу бітірген соң жұмыстың болмауы	18,7 мың
8.	Денсаулық жағдайына байланысты	15,7 мың
9.	Кәсіпкерлік қызметті аяқтауына байланысты	13,4 мың
10.	Маусымға байланысты	10,8 мың
11.	Басқа себептер	11,9 мың

Жұмыссыздық – еңбекшілердің бір бөлігінің жұмыс таппай, «артық» халыққа, еңбектің резерв армиясына айналуы, бұл – капитал құрылысқа тән құбылыс. Ол К.Маркс ашқан капиталистік қорлаудың жалпылық заңының әрекететуінен туады. Жұмыссыздық капиталистік өндірістің жемісі және шарты болып табылады. «Артық» адам болу азабын капитализм тарихында тұңғыш рет Еуропаның қазіргі экономикалық жағынан дамыған елдерінің, әсіресе Англияның еңбекшілері тартты. Капитализмнің жалпы дағдарысы кезінде жаппай жұмыссыздық дамыған капиталистік елдер үшін үнемі айрылмайтын тұрақты құбылысқа айналады. Сырттай қарағанда жұмыссыздық капиталистік рыноктың жұмыс күшіне деген сұранымы мен жұмыс күшін ұсынудың арасындағы сәйкессіздік сияқты болып көрінеді, ал іс жүзінде ол неғұрлым терең, ішкі себептердің салдарынан туады. Қосымша құнды неғұрлым көп алуға ұмтылу және бәсеке күресі кәсіпкерлерді жанды еңбекті қаруландыруға, өзгермелі капиталға қарағанда өндіріс құрал-жабдықтарын неғұрлым тез өсіруге мәжбүр етеді. Мысалы, Қазақстанда 1993 жылдан 2003 ж. дейін жұмысшылар саны 4 есе, ал капитал құны 12 есе өсті.

Кедейлік, жұмыссыздық – бір қасірет. Жұмыссыздық – бүкілдүниежүзілік мәселелердің бірі болып саналады. Жұмыс қабілеті бар, бірақ жұмыс күшіне қосылмайтын жандар әдетте егделеу адамдар немесе жұмыстан жолы болмай жүрген адам екені аян. Осылайша жұмыссыз адамдар жұмыссыздық бірлестігін құрайды. Жұмыссыздық мөлшері жоғары болған сайын (жұмыссыз болу ұзаққа

созылады) жұмыссыздық ұзақ уақытқа созылады және жұмыссыздық мөлшері неғұрлым жоғарыласа, жалақы мөлшері де соғұрлым төмендей береді.

Республика бойынша және оның жеке аймақтары бойынша да кедей адамдар да, жұмыссыздар да бар, бірақ, оларды одан әрі кедейлендірмеу үшін, олардың қоғамдық өмірден, қоғамның ішкі өмірінен шеткері қалмауы үшін оларға жұмыс істеп жүрген басқа адамдар есебінен көмек көрсету керек.

Біздің болашағымыз - жасөспірімдер. Жұмыссыз жасөспірімдердің көбі - жұмыс күші қатарына жаңадан келіп қосылғандар. Егер жастардың жұмыс іздеуге кеткен уақыты қысқартылған болса, онда олардың арасындағы жұмыссыздықты азайтуға болар еді. Жастарды мектеп бітіргеннен кейін жұмысқа орналастыратын қызмет немесе орталықтар құрылуға тиіс.

Жастардың жұмыс күші қатарына қосылып және одан шығуының бір себебі – сол жұмыс орны оларды қызықтырмайды. Жұмыс орнын жақсарту мәселесімен кейбір еуропалық елдер, әсіресе, Германия жастарды жұмыс орнына қызықтыру үшін техникалық тұрғыдан оқытуды қолға алып отыр.

Жұмыссыздықты тереңірек болдырмау үшін, біздер белгілі бір шараларды қолдануымыз керек:

- Мемлекет жаңа жұмыс орындарын ашу керек.
- Жаңа жұмыс орындарын аша отырып, бірте-бірте жалақыны өсіру.
- Адамдарды қоғамдық жұмыстарға тартумен қатар, өз ісімен, өз кәсібімен шұғылдансам деген адамдарға шағын несие беріп, олардың өз кәсібін ашуына көмек жасауға көмек көрсету.

- Шетелдік инвесторлар келген кезде, шетелдік мамандар мен жұмыскелер көбірек орын алып кетпейтіндей етіп, сол жаңадан ашылған жұмыс орындарына мамандығы мен білікті бар ададарымызды жұмысқа орналастыра алатындай ішкі еңбек базарын құру қажеті де жоспарлануы қажет.

Сонымен, жұмыссыздықтың деңгейін төмендету шараларын асыруға қажеттіз. Біз Қазақстандағы әр отбасының кемінде бір мүшесін жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуі тиісті және жұмысты жоқ халықты еңбек етуге ынталандыратын жаңа жұмыс орындарын құруымыз біздің міндеттімізге жатады. Біздің көзделіп отырған мақсаттар – жұмыспен қамтудың белсенді саясатын жүзеге асыру және негізінен еңбекке жарамсыз кедей азаматтарға, сондай-ақ, еңбек базарындағы жағдайы осал халыққа таулы көмек көрсету есебінен кедейліктің ауқымын қысқарту және жұмыссыздық деңгейін төмендету болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бисенғазиев М.Б. «Макроэкономика»
2. Н.Қ. Мамыров, М.Ә. Тілеужанова «Макроэкономика»
3. Шеденов Ө.К. Байжоморатов Ұ.С. «Жалпы экономикалық теория»
4. Саясат 2009. Жұмыссыздардың жағдайлары.
5. Егемен Қазақстан №5 қаңтар, 2008 жыл
6. ҚР – ның Үкіметі «Жұмыссыздарды тіркеу және есепке алу ережесін бекіту.» 2009ж

7. Есенжанқызы Ж. «Жұмыссыздарға жәрдемдескен жөн.»
Егемен Қазақстан
8. Ә.Қ.Р.П. «Әлеуметтік саяси мәселелер» - ҚР - ОФИ
9. Егемен Қазақстан «Жұмыспен қамту 2020» 2009 ж

СТРУКТУРНЫЕ СДВИГИ И МЕТОДЫ ИХ ОЦЕНКИ

Мырзахмет М.К.

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева
Казахстан, г. Нур-Султан
myrzakh@gmail.com

При кажущейся многоаспектности и обширности исследований структурной динамики многие свойства и механизмы структурных изменений недостаточно познаны. Общепризнанная теория структурных изменений до сих пор не создана [1]. Вместо этого исследователи используют отдельные концепции [2]:

- подход систематического и последовательного развития секторов экономики [3-5];
- подход воздействия инноваций технологий, разного уровня эластичности национального спроса на разную продукцию и сравнительных преимуществ в торговле с другими странами [6].

В литературе отмечается два вида структурных сдвигов [7]:

- межсекторные структурные сдвиги (трехсекторная экономика Фишера-Кларка-Фюстье-Кузнецца [3-6]);
- внутрисекторные структурные сдвиги (последовательное изменение состояния специализации и диверсификации производства [8-9]).

Хотя из-за высокого уровня производительности труда, экономии масштаба, инноваций, тесных межотраслевых связей, интеграции в глобальные производственные цепочки, благотворного влияния на социальность и экологичность производства обрабатывающая промышленность до сих пор остается важной движущей силой экономического роста [10], сервисный сектор позиционируется как существенный фактор развития для ведущих стран, а совместно с сектором производства - и значимым фактором роста для развивающихся стран.

Расширение методологических и эконометрических методов исследования роли перерабатывающей промышленности как движущей силы экономического роста в целом в рамках проверки трех законов роста Калдора на другие сектора экономики позволило увеличить количество видов деятельности, которые могут быть драйверами развития [11,12].

Выделение приоритетов отрасли по мере усиления процессов глобализации уступило место другому принципу промышленной политики – развитию знания, навыков и потенциала сотрудников [13], которая позволяет